

Emre Kongar

**Hocaefendi'nin
Sandukası**

Remzi Kitabevi

EMRE KONGAR 1941’de İstanbul’da doğdu. 1959 yılında Şişli Terakki Lisesi’nden, 1963 yılında Siyasal Bilgiler Fakültesi’nden, 1966 yılında da Michigan Üniversitesi’nden mezun oldu.

1967 yılında Hacettepe Üniversitesi’nde Sosyal Çalışma Yüksek Okulu’nu kurdu.

1978-1981 yılları arasında Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi’nde tiyatro kürsüsünde “Sanat Sosyolojisi” dersleri verdi.

1981’de “Atatürk ve Devrim Kuramları” adlı takdim teziyle Hacettepe Üniversitesi Senatosu tarafından profesörlüğe yükseltildi.

15 Şubat 1983’te, sakalını kesmeyi reddederek askeri rejimi ve YÖK’ü protesto etmek için üniversiteden istifa etti.

1983-1987 arasında *Hürriyet* gazetesinde danışmanlık, 1987-1991 yılları arasındaysa KAMAR Kamuoyu Araştırma Şirketi’nde yöneticilik yaptı.

Nisan 1992’de Kültür Bakanlığı Müsteşarlığı’na atandı; 1995 sonunda müsteşarlık görevinden ayrıldı.

1996’da üniversite öğretim üyeliğine geri döndü. 2011 yılında üniversiteden ayrıldı.

1996 yılının başında Federal Almanya tarafından Üstün Hizmet Madalyası Büyük Liyakat Haçı’yla, İtalya tarafından Commendatore Madalyası’yla, Polonya tarafından Commemor Nişanı’yla ödüllendirildi.

1996 yılında *Cumhuriyet* gazetesinde köşe yazarlığına başladı, 2001 yılında yayın danışmanlığına atandı, halen köşe yazarlığını sürdürmekte, aylık *Bavul* dergisine de anı/denemeler yazmaktadır.

2000’li yıllarda Müjdat Gezen Sanat Merkezi’nde de fahri olarak hocalık yaptı.

1975 yılından itibaren çeşitli işçi sendikalarında vermekte olduğu “demokrasi eğitimi”ni bugün de sürdürmektedir.

2005-2011 yılları arasında NTV’de “Yorum Farkı” programını yaptı. 2017 Ocak ayından beri TELE 1 televizyon kanalında “18 Dakika” programını sürdürmektedir.

Başlıca ödülleri: 1977 Türk Dil Kurumu Bilim Ödülü (*Türkiye’nin Toplumsal Yapısı*), 1979 Sedat Simavi Vakfı Sosyal Bilim Ödülü (*Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği*), 1998 Aydın Doğan Sosyal Bilimler Ödülü (21. Yüzyılda Türkiye), Marmara Üniversitesi İletişim Fakültesi “Zirvedekiler 2001, En Beğenilen Kitap” ödülü (*Kızlarıma Mektuplar*), Yıldız Teknik Üniversitesi ve İstanbul Teknik Üniversitesi öğrencileri tarafından 2003 yılının en beğenilen yazarı ödülleri (*Babam, Oğlum, Torunum*), 2008’de Sertel Gazetecilik Vakfı Demokrasi Ödülü (*Demokrasimizle Yüzleşmek*), Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği, (Çağdaş Yaşam Cumhuriyet Ödülü 2021), Atatürkçü Düşünce Derneği, (Yılın Atatürkçüsü Ödülü 2025).

Twitter: @emrkongar

Facebook: Emre Kongar

Instagram: Emre Kongar

İnternet adresi: emre@kongar.org

İnternet sitesi: www.kongar.org

PROF. DR. EMRE KONGAR'IN YAYINEVİMİZDEKİ ÖTEKİ KİTAPLARI

- ABD'nin Siyasal İslam'la Dansı**, (12. basım, 2024). Türkiye'nin "model olma" seçeneği.
- Atatürk Üzerine**, (14. basım, 2023). Atatürk üzerine özgün denemeler.
- Babam, Oğlum, Torunum**, (12. basım, 2024). Emre Kongar'ın 100 yıllık aile öyküsü.
- Ben Müsteşarken**, (11. basım, 2011). Ankara'da, siyaset, bürokrasi ve sanat çevreleri.
- Demokrasi ve Kültür**, (8. basım, 2016). Kültür ve demokrasinin ilişkileri.
- Demokrasi ve Laiklik**, (11. basım, 2017). Bir "Aydınlanma" kitabı.
- Demokrasi ve Vampirler**, (4. basım, 2002). Türkiye'de demokrasinin yaşama düzenine nasıl dönüş-
tüğüne ilişkin güncel çözümleme ve yorumlar.
- Demokrasimizle Yüzleşmek**, (19. basım, 2008). Türkiye'deki demokratik rejimi eleştiren ve çözüm-
ler öneren bir çalışma.
- Devrim Tarihi ve Toplumbilim Açısından Atatürk**, (21. basım, 2024). Atatürk'e, toplumbilim
kuramlar açısından yeni bir bakış.
- Emre Kongar Seçkisiyle NUTUK**, (1. basım, 2018) Emre Kongar bu kitapta Atatürk'ün büyük ese-
rinin en çarpıcı bölümlerini seçmiş ve bunların başına kendi yorumlarını da ekleyerek, günümüz
Türkçesiyle kaleme almıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nin temelinde yatan İstiklâl Savaşı'nı ve Atatürk
Devrimlerini, tarih içinde yerli yerine oturtan bir eser.
- Herkesten Bir Şey Öğrendim** (söyleşi), (10. basım, 2013). Feridun Andaç'la nehir söyleşi. Prof. Kon-
gar'dan anılar ve yaşam dersleri.
- İçimizdeki Zalim**, (12. basım, 2022). Bir toplumbilimci duyarlılığıyla hem bireysel dünyamızda hem
de toplumsal yaşamın derinliklerinde "zalim" in izinin sürüldüğü bir kitap.
- İstanbul**, (3. basım, 2019). Emre Kongar, kendi çocukluğundan ve gençliğinden aktardığı nostal-
jik anılarla İstanbul'un eski hâlini ve kentin yaşadığı dönüşümü, felsefi yorumlarıyla süsleyerek
anlatıyor!
- Kızlarıma Mektuplar**, (79. basım, 2023). Kongar'ın, okumak için evden ayrılan ikiz kızlarına yazdığı,
onlarla dertleştiği, kendisini ve erkek egemen feodal toplumu eleştirdiği mektuplar.
- Konsantremi Bzomal**, (4. basım, 2006). Prof. Emre Kongar, keskin gözlem gücü ve derin kültürüyle,
hem "Türkiye'deki medya"nın hem de "medyatik Türkçe"nin sorunlarına eğiliyor.
- Kültür Üzerine**, (11. basım, 2017). Kültür üzerine temel bilgiler, denemeler, kültürümüzün kaynak-
ları ve özellikleri.
- Küresel Terör ve Türkiye**, (14. basım, 2016). Prof. Emre Kongar bu yapıtında küreselleşmeyi, küre-
selleşen terörü ve bu ikisinin dünyayı ve Türkiye'yi nasıl etkileyeceğini irdeliyor.
- 12 Eylül Kültürü**, (7. basım, 2017). 12 Eylül'ün kültürel açıdan eleştirisi.
- Tarihimizle Yüzleşmek**, (101. basım, 2023). Resmî ve gayriresmî tarihin eksiklerini, yanlışlarını irdে-
leyen bir çalışma.
- Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği**, (23. basım, 2022). Toplumsal bilimlerdeki
değişme kuramlarını ele alan çalışma. (Sedat Simavi Sosyal Bilimler Ödülü.)
- Trajikomik**, (6. basım, 2005). Emre Kongar'ın, toplumsal sorunlarımıza ince bir mizah anlayışıyla
eğildiği, hem gülümseten hem de düşündürdiren bir kitap.
- Türk Toplumbilimcileri I, II**, (6. basım, 2024). Temel bir başvuru kitabı.
- Türkiye Üzerine Araştırmalar**, (2. basım, 1996). Gecekondu, aile ve kent planlaması üzerine top-
lumbilimsel yaklaşımlar.
- Yamyamlara Oy Yok!**, (5. basım, 1999). Türkiye'de siyasal yozlaşma ve politikacıların nasıl yamyam-
laştığı üzerine denemeler.
- Yaşamın Anlamı**, (17. basım, 2022). Yaşam, sevgi ve üretim üzerine otobiyografik denemeler.
- Yazarlar, Eleştiriler, Anılar**, (2. basım, 2016). Edebiyatçılarımız üzerine tanıklıklar, gözden kaçanlar.
- 21. Yüzyılda Türkiye**, (50. basım, 2022). Türkiye'yi çözümleyen bir başyapıt. (Aydın Doğan Vakıf
Ödülü.)
- 28 Şubat ve Demokrasi**, (7. basım, 2016). 28 Şubat'ın demokrasimiz açısından ifade ettiği anlam ve
Türkiye'nin demokrasi sorunları üzerine düşünceler.
- Yozlaşan Medya ve Yozlaşan Türkçe**, (3. basım, 2003). Yozlaşan medyanın sorunları, Türkçe yanlış-
ları ve çözüm önerileri.

EMRE KONGAR

Hocaefendi'nin Sandukası

(Roman)

Remzi Kitabevi

HOCA EFENDİ’NİN SANDUKASI / Emre Kongar

© Remzi Kitabevi, 1989, 1998

Her hakkı saklıdır.

Bu yapıtın aynen ya da özet olarak
hiçbir bölümü, telif hakkı sahibinin
yazılı izni alınmadan kullanılamaz.

Düzeltili: Nezahat Arslan

Kapak tasarımı: Ömer Erduran – Halim Yalçın

ISBN 978-975-14-0144-1

BİRİNCİ BASIM: Aralık 1989

YİRMİ DÖRDÜNCÜ BASIM: Nisan 2025

Remzi Kitabevi A.Ş., Akmerkez E3-14, 34337 Etiler-İstanbul
Sertifika no: 10705

Tel (212) 282 2080 Faks (212) 282 2090

www.remzi.com.tr post@remzi.com.tr

Baskı ve cilt: Seçil Ofset, 100. Yıl Mah., Matbaacılar Sitesi
4. Cad. No: 77 Bağcılar-İstanbul

Sertifika no: 44903 / Tel (212) 629 0615

Bu satırlardan itibaren karşılaşacağınız tek ve biricik gerçek, romanın kendi gerçeğidir. Romandaki bütün isim, cisim, kişi ve olaylar (hatta bu satırlar bile) uydurmadır.

13 Rebiülevvel 1410

30 Eylül 1405

13 Ekim 1989

Romanın Öyküsü

1968 yılı dünyada ve Türkiye’de “gençlik ayaklanmaları” yılı oldu. Aynı yıl, dünya edebiyatında da bir dönüm noktasıydı ama bunu henüz kimse bilmiyordu: 1968 yılı, *Umberto Eco*’nun, *Melk’li Adso*’nun el yazmasını bulduğu yıldır.

1968 yılı Türk edebiyatında da bir dönüm noktasıydı. Ama bunu da kimse bilmiyordu. Aynı yıl, *Orhan Pamuk* da, *Yorgancı’nın Evlâdı*’nı bulmuştu. Bu da bir el yazmasıydı.

Sonradan, *Eco*’nun kitabı, 1980’li yıllarda *Gülün Adı* diye dünya ve Türk edebiyatına silinmez damgasını vurdu. Aynı yıllarda *Orhan Pamuk*’un kitabı da *Sessiz Ev*’in tarihçisi *Faruk Darvinoğlu*’nun kaleminden, *Beyaz Kale* adı ile, hem kendisini, hem de yazarını ölümsüzleştiriyordu.

Aslında bu iki kitap nitelik olarak aynıydı: Her ikisi de, eskiden el yazması olarak kaleme alınmış anı-romanlardı.

İki ünlü kişi, bunları bularak gün ışığına yeniden kavuşturmuştu.

Şu anda elinizde tuttuğunuz kitabın yazgısı da öteki iki kitapla birlikte oluşabilirdi. Fakat ne yazık ki, bu kitap ile öteki iki kitap arasındaki tek ilişki, üçünün de sahaflarda aynı anda bulunmasının ötesine geçemedi. Çünkü, 1968’de ben ne *Umberto Eco* gibi ünlü bir yazardım, ne de elime geçen el yazmasının edebi ve tarihi değerini anlayabildim.

Belki tüm olayları baştan anlatmak daha doğru olacak.

1968 yılı, Türkiye için pek çok olaya gebe olduğunu daha en baştan hissettirmişti: 31 Ocak’ta Ankara televizyonu deneme ya-

ynına başlamıştı. 20 Şubat'ta Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde büyük bir arbede çıkmış ve Adalet Partisi milletvekilleri, Türkiye İşçi Partili milletvekillerini tekme sille dövmüşlerdi.

Böylece elektronik iletişim çağı ve siyasal şiddet dönemi ülkemizde, aynı anda başlamış oluyordu.

İşte böyle olağanüstü değişmelerin tohumlarının atıldığı 1968 yılının Şubat ayının 29'una rastlayan bir Cuma günü annemi görmeye geldiğim İstanbul'da, İstanbul'a her geldiğimde yaptığım gibi, Sahaflar Çarşısı'na uğramış ve her Sahaflar Çarşısı'na uğradığımda vazgeçemediğim *Aslan Kaynardağ*'ın Elif Kitabevi'ne sıcak bir çay içmeye gitmiştim.

Aslında o gün insanın iliklerini titreten, İstanbul'un nemli soğuğu, bu "geleneksel" çay içme âdetimi bir zorunluluk haline dönüştürmüştü. Kendimi *Aslan Kaynardağ*'ın dükkânına atmasam, soğuktan donacaktım. Günlerdir yağan ve tüm İstanbul'u felç eden kar bile, (her zamankinin tersine) bu nemli soğukun kıyıcılığını kesememişti.

Aslan Bey beni, her zamanki filozof tavrıyla ortadaki sobanın başına buyur etti. Sobanın başında iki kişi daha oturuyordu. *Aslan Bey*, "Bu Bey İtalyan. Hem estetikçi hem semilog. Bologna Üniversitesi'nde öğretim üyesi," diye oturanlardan birini bana takdim etti. Öteki genç için de, "*Orhan Pamuk*, çok önemli bir yazar olacak," dedi.

Ben soğuktan morarmış bir halde ne isimleri tam anladım, ne de isimlerle suratlar arasında bir ilişki kurabildim. (Şimdi bile *Eco*'yu da *Pamuk*'u da sokakta görsem tanımam. Zaten bir daha da karşılaşmadık.

Yalnız sobanın yan tarafına doğru konmuş karton bir kutu dikkatimi çekti. *Eco* ile *Pamuk*, ben içeri girdikten kısa bir süre sonra bu kutunun içini karıştırmaya başlamışlardı.

Aslan Kaynardağ, soran gözlerle ona baktığımı görünce, "Dün gece dükkânın önüne bırakıp gitmişler. İçinde bir sürü Latince ve Osmanlıca el yazması var. İtalyan Profesör Latincelere, *Orhan Bey* de Osmanlıcalara bakıyor," dedi. 16 yaşında bir delikanlı Osmanlıca'yı nasıl böyle öğrenmişti acaba? (Sonra babası *Gündüz Pamuk*'u tanıyınca bu sorunun yanıtını aldım.

İşte *Eco*'nun '*Adso*'nun ünlü el yazmasını ilk kez bulduğu gün, o gündü.⁽¹⁾ Okuyucu hemen anlamıştır. *Faruk Darvinoğlu*'nun 1982'de Gebze'de bulduğu el yazmasını da *Orhan Pamuk* ilk kez, yine o aynı gün keşfetmişti.

İşin ilginç yanı, benim payıma da yazarının adı Latin harfleri ile yazılmış, Osmanlıca bir metnin düşmesi idi. Daha doğrusu *Orhan Pamuk*, “Bakın burada medrese öğrencilerinden söz eden bölümler var. Belki sizin daha çok ilginizi çeker,” diyerek üzerinde Latin harfleriyle *d'Abussion de Calevela* yazan Osmanlıca bir el yazması metin uzatmıştı bana.

Biz de tam o sırada Ankara'da, üniversitede yönetim sorunuyla uğraşıyorduk. Gittikçe artan öğrenci hareketleri karşısında, Hacettepe'de öğrencilerin de üniversite yönetimine katılmasını sağlayacak bir mekanizma oluşturma çabasıydık. Bu nedenle o gün uğraştığımız sorun açısından, “tarihte neler olmuş” diye metne şöyle bir göz attım. Birtakım “hocaefendi” “suh-te” filân gibi lâflar dikkatimi çekti, ama metin esas olarak *Fatih Sultan Mehmet* döneminde kurulmuş olan gizli bir öğrenci örgütünden ve bu örgütün önlemeye çalıştığı “organize bir cinayetten” söz ediyordu.

Zaten soğuktan donmuş bir haldeydim. Göz attığım metin de o sıradaki güncel sorunlarım açısından pek ilgimi çekmemişti. Sıkıntıyla gözlerimi öteki arkadaşlara çevirdim: İtalyan Profesör *Umberto Eco*, elindeki Latince metne dalmış gözükmüyordu. Etrafında olup bitenlerin farkında bile değildi. *Pamuk*'a baktım: Hayret. O da, dünyayı unutmuş bir halde, âdeta elindeki Osmanlıca metnin içine düşmüştü. (Her iki yazarın da ne büyük keşifler yaptığını, ben de bütün dünya ile birlikte, çok sonra, aradan yıllar geçtikten sonra, 1980'li yıllarda *Gülün Adı* ve *Beyaz Kale* yayımlanınca öğrenecektim.)

Yalnız, *Aslan Kaynardağ*, elindeki dergileri karıştırıyor pozunda, gözlüklerinin üzerinden bizi gözlemliyor gibi geldi bana. Üstelik de gözlerinde sanki muzip pırıltılar vardı. Bir an, bir

(1) *Eco*'nun kitabını Kıbrıslı bir yazardan çaldığı iddiası doğru değil. El yazması metnin bulunuşuna bizzat tanık oldum. E.K.

Olemp Tanrısı, ölümlülere dağıttığı ödüllerin keyfini çıkarıyor sandım. Ama hemen bu saçma düşünceleri kafamdan kovdum ve o sırada gözlerimiz karşılaştıkça, “*Aslan* Bey,” dedim. “Bu ilginç bir el yazması, acaba fiyatı ne kadardır?”

Aslında çok üşümüştüm. Soba da ısınmama yetmemişti. Bir an önce kaçmak istiyordum. Fakat *Aslan* Bey’in kitapları çok sevdiğini ve çok önem verdiğini bildiğim için, el yazmasıyla ilgilenmedim sanmasın diye, sanki almak istiyormuşum gibi sormuştum bu soruyu.

Aslan Bey, dudaklarında anlam veremediğim bir tebessümle, “Valla, dün gece biri ya da birileri bunları getirip bırakmış kapımın önüne. Ben para vermedim ki, sizlerden para alayım,” dedi.

Aslan Bey’in olayı, üçümüzü birden kapsayan bir çerçeveye oturtması beni şaşırtmıştı. Türkçeyi çok özenli kullandığı için, “sizden” yerine “sizlerden” demesi hemen dikkatimi çekmişti. Sanki üçümüze de ilâhî birer armağan veriyordu. Ama soğuktan, benim böyle şeyleri düşünecek halim yoktu.

Birden annemin, tamir ettirmem için verdiği gümüş kitap açacağını bıraktığım dükkânın kapanma zamanının da geldiğini fark ettim ve telâşla, hem *Aslan Kaynardag*’dan, hem de ellerindeki yazmalara iyice dalmış olan öteki iki kişiden izin alıp, Elif Kitabevi’nden fırladım. Fırlar fırlamaz da iriyarı bir adamla çarpıştım. Elimdeki yazma tomarı yerlere saçıldı. Telâşla etrafa dağılan kâğıtları toplamaya çalışırken, bazı sayfalar çamurlandı. Bazıları rüzgârla uçtu gitti. Bana çarpan (ya da benim çarptığım) kişi ise *Mete Tunçay* değil mi imiş? Kâğıtları toplarken o da bana yardım etti. Bu arada iki sayfaya göz attı ve derhal, “Ben bunları alıyorum,” dedi. Bir “belgekolik” olan sevgili dostum *Mete*’yi kıracak değildim ya! “Buyur al,” dedim. Sonra da sordum: “Nedir onlar?” “Sen anlamazsın,” dedi. “*Fatih*’in sikke tağışından,⁽¹⁾ yani enflasyondan söz ediyor. Sonra yayınlanınca okursun!”

Mete, Elif Kitabevi’ne girdi. Ben de kendimi birkaç adım ötedeki Kapalıçarşı’nın kuyumcu ışıltılı koridorlarına attım.

(1) Tağış: Paranın içindeki kıymetli maden miktarını azaltarak değerini düşürmek. E. K.

Sahafların küçücük avlusunu geçene kadar soğuk yine kemikle-rimi sızlatmıştı.

O gece Ankara'ya dönecektim. Zar zor yer bulduğum bir Gazanfer Bilge otobüsüne yetişirken, *Aslan Kaynardag'*dan aldığım ve para ödemediğim için gözümde değerini iyice kaybetmiş olan el yazmasını da annemin Esentepe'deki evinde unuttum.

Ankara'ya vardığımda, Meclis'te, küçük partilerin de parlamentoda temsil edilmesine olanak sağlayan “milli bakiye” ya da “ulusal artık” sisteminin kaldırıldığını öğrendim. İki gün sonra, 3 Mart 1968 tarihinde, İstanbul'da sağ kesim militanları tarafından “Uyanış Mitingi” adı altında çok büyük bir gösteri düzenlenmişti. Derken, 17 Mart'ta Türkiye İşçi Partisi'nin Yenimahalle İlçe Kongresi saldırıya uğradı. 30 Mart'ta ise Ankara semaları, “Milli Şahlanmış” adı verilen bir mitingle cınladı.

Türkiye tam bir çalkantı içine girerken 4 Nisan'da Amerikalı zenci lider *Martin Luther King Jr.* Memphis'te öldürüldü.

Bu arada Ankara televizyonu, deneme yayınları çerçevesinde canlı olarak bir “aile ve gençlik” programı yayınlamaya başlamıştı. Programı *Esin Tali Öngören* sunuyordu. Sürekli konuk da bendim.

Bütün bu kargaşalık içinde Latince isimle adamın yazdığı Osmanlıca el yazmasını unuttum gitti.

Annem, 1974 yılında 26 Şubat tarihinde öldü. Onu, İstanbul'da Aksaray'da Valide Camii'nde kılınan öğle namazından sonra, Edirnekapı Şehitliği'ne, babamın yanına, aile mezarlığımıza gömdük. Sonra da eşim ve ben Esentepe'deki eve gidip, resmi belgelerini tasnif etmeye başladık.

Eşim bir ara, “Şuna bir baksana ben ne olduğunu anladım,” diye bir tomar, eskilikten sararmış kâğıt uzattı. Baktım, *d'Abussion de Calevela*'nın el yazması metni.

“Hele şimdi dursun,” diye baştan savma bir cevapla, el yazmasını, annemin o gün için gerekli olmayan öteki belgelerinin arasına koydum.

Aradan bir on sene daha geçti. Türkiye'de olaylar çok hızlı geliyor. Ben de bu on sene içinde Ankara'dan, Hacettepe

Üniversitesi'ndeki görevimden ayrılıp, doğduğum ve büyüdüğüm bu büyüklü kente, İstanbul'a geri döndüm.

Üstelik, çocukluğumun önemli bir bölümünü geçirdiğim Çarşıkapı'ya çok yakın bir yerde, Cağaloğlu'nda, bir gazetede çalışmaya başladım.

Bir gün *Zeynep Oral*, *Milliyet Sanat* dergisi için bir yazı istedi. 12 Eylül müdahalesinden sonra kurulmuş olan Yüksek Öğretim Kurulu'nun, YÖK'ün üniversitelere koyduğu jimnastik dersleri hakkında düşüncelerimi anlatacaktım.

Olaya daha makro açıdan bakmak amacıyla sahafların hemen arkasındaki Beyazıt Kütüphanesi'ne gidip biraz kitap karıştırmak istedim. Bakalım, dünyanın öteki ülkelerinde ve eskiden Osmanlı medreselerinde durum nasılmış?

Bir fotomodel ya da bir film yıldızı olabilecek kadar güzel ve genç kütüphane memuresinin yardımıyla topladığım bir sürü kitap ve risalenin arasında kaybolmuştum ki, bunlardan birinin yazarının adı dikkatimi çekti: *d'Abussion de Calevela*. Allahım, ben bu ismi biliyorum, ama nereden?

Hafızam son derece zayıftır. Ne telefon numarası tutabilirim aklımda, ne de hatta arkadaş ismi. Fakat kitap ve yazar isimlerini de hiç unutmam. Onun için bu ismi çıkaramamam bana ciddi bir dert oldu.

Yine o dünya güzeli kütüphaneciye gittim. Onun da yardımıyla, eski sözlükleri filân karıştırarak, *d'Abussion de Calevela* hakkında bazı bölük pörçük bilgiler elde edebildim ve kim olduğunu da hatırladım. Adamın bende Osmanlıca bir el yazması vardı.

Bu araştırma sırasında öğrendiklerime göre, *Calevela*'nın esas olarak bir İspanyol Yahudisi olduğu anlaşıyor. Bizans İmparatorluğu'nda sarraflık yaptığını yazanlar da var. Fakat bu kişinin asıl işi bir tür "vakanüvislik". Çevresinde olup bitenleri ayrıntılı olarak yazmış.

Fakat bu izlenimleri bir roman biçiminde kaleme almış. *Raşid* adında genç bir suhte'nin, yani medrese öğrencisinin ağzından aktarmış çoğu olayları. Bu bilgi, beni önce çok şaşırttı. Bir İspanyol Yahudisi neden gördüklerini, duyduklarını, bir başkasının ağzından not etsindi ki?

Sonradan elde ettiğim yeni bilgiler bu sorunun da yanıtını verdi.

Hiçbir kaynakta açıkça belirtilmemekle birlikte, *d’Abussion de Calevela*’nın İngilizler adına casusluk yaptığı izlenimini veren bazı belgelere rastladım. Anlaşılan İspanyol Yahudisi olması, ona pek çok avantaj sağlamış. Zaten o sırada Avrupa’nın ve Osmanlı’nın işlerine pek karışmak niyetinde olmayan, fakat Tarsuslu Demetrius’un, York’ta kurmuş olduğu mezhebin Canterburry’e karşı gelerek yarattığı bölücü etkiyi de unutamayan İngilizler, bu tür gelişmeleri izleyebilmek için yalnızca bir tür “gözlem” görevi istemişler *Calevela* efendiden. O da gördüğü ve duyduğu şeyleri rapor etmiş. Yani, ünlü İngiliz casusu *Lawrence*’ın bir tür dedesi ama onun gibi habis değil.

Bu arada, herhalde ele geçme korkusundan, bir de önlem almış: Raporlarını (ya da mektuplarını) *Raşid*’in başından geçenler olarak yazmış. Yakalanırsa (Osmanlılar’ın pek de bilmediği bir edebiyat türü olan) “roman yazıyordum” diyerek paçayı kurtarmayı planlamış olsa gerek. (*Flaubert*’ten önce, *Calevela*’yı ilk romancı sayabiliriz!) Raporlarının çoğunu *Raşid*’in ağzından, bir öğrencinin serüvenleri olarak kaleme almış olmasını ancak böyle açıklayabildim.

Romalıların istilalarından çok çekmiş olan İngilizlerin *Dördüncü Henri*’den beri Bizans’ta gözlemci-casus bulundukları anlaşıyor. *Calevela*’nın *Dördüncü Henri*’nin torunu *Altıncı Henri*’ye yolladığı raporlardan söz eden başka raporlar da gördüm. Bizans’ı gözlemekle görevli olan *Calevela*, 1453’ten sonra, aynı gözlem görevini Osmanlılar hakkında da sürdürmüş.

d’Abussion de Calevela’nın mektup-raporlarından söz eden başka raporlar, bunların “sanki bir Osmanlı gencinin anıları imiş gibi” yazılmış olduğunu da belirtiyor. *Calevela* bu raporlarıyla Osmanlı tarihini yazan *Babinger* gibi yabancılara da hayli kaynaklık etmiş.

Her ne ise, *Calevela*’nın risalesinden büyük ölçüde yararlanarak *Zeynep Oral*’ın istediği makaleyi yazdım. Bu arada, Osmanlı dönemindeki bilgileri “*d’Abussion de Calevela*”nın çalışmasından aktardığımı, kütüphanedeki risalenin kayıt numarasını da vererek

belirttim. (Bakınız, *Milliyet Sanat* dergisi, sayı 162, 15 Şubat 1987, s. 7-8. Yalnız orada, *Calevela*'nın risalesinin Fatih Kütüphanesi'nde olduğu yazılmış. Bu yanlış. Eser, ben son gördüğümde Beyazıt Kütüphanesi'ndeydi. Benim makaleden sonra bir kitapseverin cebinde “terk-i kütüphane” etmedi ise, hâlâ oradadır.)

Bu olay, *d'Abussion de Calevela*'nın asıl el yazmasına karşı ciddi bir merak uyandırdı bende.

İstanbul'a taşınalı oturmaya başladığımız annemin Esentepe'deki evinin tavan arasındaki depoya çıkıp, tozlu eski belgeleri karıştırdım ve artık dağılmakta olan el yazmasını buldum.

Oturdum, metni okumaya başladım. Okudukça da heyecanlandım. Aslında metin o kadar sürükleyici bir biçimde yazılmıştı ki, insanın bir defa okumaya başlayınca bir daha elinden bırakmasına olanak yoktu. Ben de bölümlerin ve sayfaların bir kısmının birbirine karışmış olmasına karşın, bütün bir gece sabaha kadar, uykuyu fîlan hiç hatırlamadan, âdeta nefes bile almadan, metni okuyup bitirdim.

d'Abussion de Calevela'nın üslubu da çok ilginçti. Bazen *Raşid*'in özel kişisel sorunlarını anlatıyor, bazen de gerçek bir strateji uzmanı gibi *Fatih Sultan Mehmed*'in yaptıklarını ve yapacaklarını Avrupalıların bunlara karşı tepkilerini çözümlüyordu.

Sanıyorum tarihçilere büyük ölçüde kaynaklık eden raporlarının en önemli bölümleri Osmanlılar ile Avrupalılar arasındaki ilişkileri incelediği kısımlardı.

Son sayfayı kapattığımda, soluk soluğa idim. “Bu metin gün ışığına çıkmalı mutlaka” diye düşündüm. Fakat, kâğıt fiyatlarının son derece arttığı, kimsenin de artık kitap okumadığı bugünlerde böyle bir “tarihi cinayet kitabını” kim basardı ki?

Konuyu, *Adalet Ağaoğlu*'nun evindeki bir akşam yemeğinde, bir ara, bir punduna getirip, benim kitaplarımı yayınlayan Remzi Kitabevi'nin sahibi *Erol Erduran* ile konuştum. (Metni bulmamdan bu yana geçen zaman içinde ben de bir yazar olmuştum. Ve benim de bir yayıncım vardı.) “Bilimsel ukalalık yerine, güzel bir roman ise basabilirim,” dedi. Metni biraz da düzene koyarak, bir de o gözle okudum. Baktım, *Erol Erduran*'ın basabileceği bir metnin pek çok özelliğini taşıyor.

Kendi yargılarımla da yetinmedim. *Demet Taner*’ın, rahmetli eşi, büyük edebiyat ve kültür adamı *Haldun Taner* anısına *Milliyet*’in koyduğu öykü ödülü dolayısıyla, evinde verdiği bir yemekte, metni, *Ahmet Oktay, Zeynep Oral, Orhan Duru, Selçuk Erez* ve *Tahsin Yücel* ile tartıştım.

Orhan Duru, metinde, “hocaefendinin” annesinin Kerküklü olmasına takıldı. “Baba tarafından Venedik Yahudisi, anne tarafından Kerküklü Arap olamaz. Burada muhakkak bir yanlışlık var,” dedi.

Ahmet Oktay, Gazzalî’nin müritlerinin, hasımlarını ezdiği ve ebediyen susturduğu sınavlı yarışma üzerinde durdu: “Müritler, Gazzalî’den o güne kadar, pek fazla bir gelişme gösterememişler anlaşılan. Bütün fikirler aynıyla Gazzalî’nin tekrarı,” dedi.

Selçuk Erez, metnin romandan çok gözleme dayanan bir tarih kitabını andırıldığına dikkatimi çekti. “Niye tarih kitabı değil de roman diyorsun?” diye sordu.

Zeynep Oral ise bir yandan, metnin bazı bölümlerinin bugünkü yasalar çerçevesinde muzır kuruluna takılacağını söylüyor, öte yandan, “Bugünlerde çok ünlü bir yazar daha, *Fatih* dönemine ilişkin bir roman yazıyor, haberin olsun!” diye beni uyarıyordu.

Profesör *Tahsin Yücel*, “Metni orijinaline uygun olarak aktarmak çok zor olsa gerek,” dedi ve hem bugünkü Türkçede hem de Osmanlıcada kullanılan ama ayrı anlamlara gelen sözcüklerden örnekler vererek bana ışık tuttu.

Ben bütün eleştiri ve yorumları dikkate alarak, *d’Abussion de Calevela*’nın metnini, günümüz diline aktarmaya çabaladım. Pek doğal olarak bu kitabın aslına sadık bir aktarma olması için elimden geleni yaptım ama örneğin *Raşid*’in *Dilruba* ile yaşadığı büyük aşka ilişkin bölümlerde olduğu gibi, (muzır kurulunun korkusundan dolayı) bazı kısımları atmak zorunda kaldım. Merak edenler, bana gelirlerse metnin orijinalinden, bu bölümleri okuyabilirler.

Calevela, metni, ayrı mektuplar (ya da raporlar) halinde yazmış. Yalnız mektupların üzerinde ne tarih var ne de numara. Herhalde yakalanmak korkusu ile herhangi bir resmî işaret, tarih, numara koymamış. “Ayrıca, herhangi bir kişiye hitaben de yazıl-

mamış bu raporlar. Bu nedenle mektup-raporları sıraya koymakta büyük bir güçlüklerle karşılaşmıştım: Hangi mektup, hangi mektuptan önce yazılmıştı? Üstelik bir de sayfalar daha önce etrafa saçıldığından, her şey birbirine karışmıştı.

Mektuplardaki olayların bir bölümünün mantık sıralaması vardı. Bu nedenle onlara ilişkin mektupları rahatlıkla birbirini izleyen biçimde düzenledim. (Bu arada bazı mektupların kaybolmuş olduğunu da fark ettim. Çünkü, olaylar bazen, âdeta birdenbire sıçrayarak garip bir gelişme gösteriyordu.) Fakat bazı mektuplar, özellikle *d'Abussion de Calevela*'nın, olay yerine, Avrupalıların tutum ve davranışlarını anlattığı bölümler, hiçbir mantıksal sıralama kabul etmiyordu.

Üstüne üstlük bazı mektupların bazı sayfaları tavan arasındaki fareler tarafından kemirilmişti.

Aslında, metni okuduktan sonra ilk heyecanım geçince, bu mektupları yayınlamanın zorlukları gözümde büyümeye başlamıştı. Elimdeki mektupların farklı sayfaları bile birbirine geçmiş olabilir. Çünkü, *d'Abussion de Calevela*, sayfa numarası da kullanılmamıştı. Yalnızca her mektubun bir başlığı vardı. Üstelik mektuplar neredeyse 30 yıllık bir dönemi kapsıyordu. *Calevela*'nın bu 30 yıllı ile ilgili olarak pek çok olayı atlamış veya yazdığı mektupların bir bölümünün kaybolmuş olduğu anlaşıyordu.

Bu arada *Calevela*'nın, kitabın tümüne âdeta bir çizgi-roman niteliği kazandıran ve onu “roman” olmaktan iyice uzaklaştıran bir başka anlatım özelliği daha dikkatimi çekti: *Raşid* ve arkadaşları hiç yaşlanmıyordu. İstanbul'un Fethi'nden 3-5 yıl sonra geçen, on dördüncü mektubun sonuna kadar süren ve benim “birinci bölüm” diyebileceğim bölüm ile, Fatih'in ölümünden önce geçtiği anlaşılan, ilk bölümden yaklaşık 15-20 yıl sonraki ikinci bölüm arasında, insanların yaşlarında hiç fark yoktu.

Calevela, yalnız, birinci bölümde “*İkiciler Çetesi*”ni medrese odalarında anlatırken, ikinci bölümde odaları “han odalarına” dönüştürmüştü. Sanıyorum böylece ortamı değiştirmiş olmayı yeterli bulmuştu. Bu durumda, pek doğal olarak, bu kahramanların yapay birer tip olduğu da ortaya çıkıyordu. Zaten bu mektupların birer casus raporu olduğunu biraz da buradan anladım.

Birdenbire, *Calevela*’nın istemeden yaptığı bu acemilik hoşuma gitti: Hiç yaşlanmayan çizgi-roman kahramanları. Bugün artık edebiyat okumanın gittikçe azaldığı günümüzde çizgi-roman tekniği ile yazılmış bir kitap hiç de fena olmazdı. Zaten *Calevela*’nın mektupları, birbirini sıkı sıkıya izleyen olaylardan oluşan klasik bir romanı değil, atlaya sıçraya, enstantaneler halinde gelişen bir olaylar zincirini belirliyordu. Yani, romandan çok çizgi-romanı andırıyordu.

Konuyu kendisine danıştığım *Necdet Şen*, “Üstat,” dedi, “senin casus, bilmeden bizim ‘süpermen’, ‘yarasa adam’, ‘hızlı gazeteci’ gibi kahramanlara öncülük edecek bir tip yaratmış *Raşid*’te. Belki bir gün bu mektupları resimli romana dönüştürürüz. Sonra da *Raşid*’i resimli roman kahramanı yaparız.” *Necdet Şen*’in bu sözünü bir “yüreklendirme” kabul ederek, mektupları düzenleme işini sürdürdüm.

Metinleri yayına hazırlamak için çözmem gereken çok sorun vardı.

İlk sorun, “müstehcenlik” sorunuydu. *Calevela* belki İstanbul’daki toplumsal-kültürel yaşamı İngiliz dostlarına aktarabilmek, belki de cinsel fantezilerini tatmin etmek için öyle satırlar kaleme almıştı ki, bunları bugün yayınlamaya çalışmak, bu metni gün ışığına çıkarmadan yeniden tarihin karanlıklarına yollamak olurdu.

Ben yine de bu konuda kendi yargımla yetinmedim. Üstelik otosansürün, sansürlerin en kötüsü olduğuna inandığım için bir uzmana danıştım. Metni, *Sudaki İz* adlı kitabı muzır kurulunun hışmına uğrayarak, yargılanmış, mahkûm olmuş ve yakılarak imha edilmiş olan *Ahmet Altan*’a okuttum. *Ahmet*, “Bu satırların yanında benimkiler masum çocuk ifadeleri kalır,” deyince, içice korktum. Bu nedenle mektupların bazı bölümlerini tümüyle attım. Bazı bölümlerde bazı cümleleri, bazı kısımlarda ise bazı sözcükleri sansürledim.

İkinci sorun dil sorunuydu.

Calevela’nın dilini bugünkü Türkçeye aktarırken, üslubuna hiç dokunmadım. “Gizli örgüt kurmak turşu kurmaya benzemez” gibi kaba bir mizahı andıran biçemi, beni önce çok itti.

Fakat bir süre sonra bunun bir üslup sorunu değil, yeni dil öğrenen bir yabancıнын “özdeyişler” kullanarak kendisini daha iyi anlatma çabasından kaynaklanan bir tutum olduğunu anladım.

Bir İngiliz casusunun, bu metni niçin Osmanlıca yazdığını anlamak benim için pek kolay olmadı. Fakat sonradan, yakalanırsa, yani raporlar ele geçerse, İngilizce veya İspanyolca not tutmasının kuşku uyandıracakı kaygusu ile bu yola başvurduğunu fark ettim.

d’Abussion de Calevela’nın çok keskin bir gözlemci olduğu anlaşılıyor. Kimi zaman, Karamanlılar konusunda olduğu gibi bilgileri başkalarının ağzından aktarmış. Kimi zaman da *Papa*’nın mektubu gibi belgelere dayanmış.

Üçüncü sorun, tarihsel gerçeklere uygunluk sorunuydu.

Hiç yaşlanmayan *Raşid* ve arkadaşlarının başlarından geçenler olarak anlatılanları başka kaynaklardan araştırdığımda sürekli olarak karşıma Hurufilerin yakılması ve *Keykavus*’un kitabının Fatih döneminde çok önemsenmiş olması çıktı.

Hocaefendi ve *Iacopo*’nun (*Yakup Paşa*’nın) ardında günümüze kadar uzanan bir gölge olarak hemen her tarihsel kaynaktan zikredilmiş.

Bu arada, *d’Abussion de Calevela*’dan çok şey öğrendim. Örneğin, öyle anlaşılıyor ki, izci selamını herkesten önce bizim “*İkiciler Çetesi*” icat etmiş.

Ayrıca *de Calevela*, “hacamat cerrahisi” konusunda da çok bilgi vermiş. Hatta yeni kullanılan makinenin teknik resmini de çizmiş. Ama ben, okuyucuyu ilgilendirmeyen mektupların çizim bölümünü dışarıda bıraktım.

d’Abussion de Calevela’nın Katolikleri pek sevmediği anlaşılıyor. Sanıyorum o sırada İngiltere’de filizlenmeye başlayan “din-de liberalizm” anlayışı, bir İspanyol Musevî’si olan *de Calevela*’ya “Müslümanlara tarafsız bakabilme” lüksünü tanımış.

Pek doğal olarak burada, “nesnel” yani objektif kalmasının, mesleğinin gereklerinden biri olduğu da anımsanmalı: Yalan söyleyen bir gözlemci casus (karşı tarafa hizmet etmiyorsa) ne işe yarar ki?

Dördüncü sorun, sıralama sorunu olarak karşıma çıktı. Elinizde tuttuğunuz kitap, *d’Abussion de Calevela*’nın mektupları-

Cinayet, aşk, serüven, esrar.

İslâm, Egzistansiyalizm, Diyalektik.

Medrese öğrencilerinin kurduğu gizli örgüt.

İşkence ve entrika. Rakamların sırrı.

Bütün bunlar, ünlü bilim adamı Emre Kongar'ın,
tarihsel roman biçiminde kaleme aldığı,
toplumsal eleştiri alegorisinin öğeleri.

Keyifle okuyacaksınız.

www.remzi.com.tr

ISBN 978-975-14-0144-1

9 789751 401441